

Gure Erdi-Aroko historiaren utsune nabarmen ori ez du inork oraindik bete eta ez dakigu gaiñera noiz izango den inor zertxobait betetzeko gauza. Etxaide'ri, jakiña, ezin dizaiokegu orrelakorik eska, historiaria ez den ezkerro. Besteren lanez baliatu bear zuen orretarako eta aski eta geiegi baliatu da balia zitekean guztiaz.

Itzaurre eder bat du liburuak ("Nondik eta nola") eta are ederrago den eskeintza. Esan bear ez nukeanik esatera ausartuko banintz, onelako zerbait esango nioke egilleari: "Kanpora begira ageri zera beti zure idaz-lanetan, barren-aldera baiño areago. Bestez ari zera geienbat, ez zeure buruaz eta zuretar urkoez. Erabez ote den ala "ni iguingarria" iguin duzulako, ez dakit, Lokarri ori —dena den— austen duzunean, ordea, mintzo ozena eta sarkorra duzu, ala nola eskeintza onetan eta zeure aita zenaren oroitzapenetan emen argitara zenduen artikulu ederrean. Ez ote litzaizuke komen,i ainbeste sailletan lan gaitzak egin ondoren, arlo berri orri ekitea, zeure burua geiago nabarmendu bear baduzu ere? Jostaketa atsegiña izango litzake agian zuretzat —eta bide batez irakurleentzat— barrena eta zeure inguru urbillera begira mintzatuko bazintzaizkigu, bein bederen."

Izkuntzalariari itzuri zaion oar bat, azkenik, "Azkontegia" itza ("saetera") ikusi dut 44-garren orrialdean. Ez dut emen euskal-iztegirik, baiña ba dirudi itz berria dela. Orrela balitz, eta bestela baldin bada barka, bearrik gabe asmatua dirudi, gure artean *saietera* euskalitz ezaguna' baita oraindik, antziñako leio mear orietakoa adierazteko. Eta 313-314-gn. orrialdeetan aipatzen den *biola*-ren erdal-kide jatorra ez zen *viola*, *vihuela* baizik.

L. M.

AITA ONAINDIA. *Gure bertsolariak*. Gráficas Bilbao. Bilbao, 1964.

Irureun da ogeitamaika orrialdeko lan mardula eskeintzen digu Aita Onaindiak, bertsolaritzari buruz. Sarreran dion bezela: "izan be, aozko literaturaren ezaugarriarik bizkor nabarmenena; eta ez bakarrik eskola andi bako erriaren poesi-kutsua dariolako, baita erri-biotzaren eragin samurrak eta ikutu gozoenak bertsoz iraultzen trebe dalako be". Ori da izan ere gure bertsolaritza.

Lau zatitan bereiztua dator liburu; onela: I.—*Bertsolariak antxiña*, II.—*Euskal bertsolaritza*, III.—*Bertso-muetak* eta IV.—*Gure bertsolariak*.

Lenengo zatia nahastuegia da. Kondaiaren zear beste erriak izan dituzten koblakari eta olerkarien adierazpen bat egiten du, baiña iturri ziuurrik azaldu gabe, gora ta urruti dijoa egillea arriaroan zear. Nik neuk ifioiz ez dut konprenitu arriaroak zer ikusi duen gure bertso-laritzarekin, baiña batzuek izkutuko zearruneren bat edo nabaitzen dute. Orraitiok, lenengo zati onen azkenaldera sartzen danean aintzi-fiako kanta-zarrekin asten da liburuaren mufla oiñarritzen. Ez helen-garren eta erromarren *rapsoda* ta koblakariak geroztiko Europako poesiarekin zer ikusirik ez duelako, baizik iturri zuzenik edo ziuurrik ez dugulako arkitu euskal kanta-zarrekin izan ezik. Gaiñerako jira-buelta guziak lasto-pillaketa dirudie. Ori gaiñera —Aita Onaindia biotzeko adiskideari, parka eskez esan bear diot— bestela ere bere idazkera astun xamarra dala, errikoitasunik ez duelako eta orrelako eskolastiku pixu bat duelako. Errikoiago ta arira zuzenago eskatuko nioke. Eta, ori gaiñera, liburu onetan, bear bada, bestetan baiño samurrago agertzen zaigula.

Euskal-kantazarreri buruzkoa oso ona da. Baiña, oraindik ohea bigarrengo zati guzia. Zati onetan, euskal neurtitzak (5.-) aztertzen asten danean, silaba bereizteak olerkiekin egiten ditu, maiz olerkia eta gure artean bertso-laritzaretzaz ezagutzen duguna ondo bereiziak nastutzen ditualarik. Doiñurik ez duten zenbait neurri azaltzen dituala esan nai dut. Ta guziok ondo dakigu bertso-laritzaren neurria finkatzen duena musika dala. Bertsolariak doiñu utsa duela neurri gidari. Beraz, uste dugu, zeazki adierazteko askozaz ere obe zuela doiñudun neurriak erabili, adibidez. Ta, ori ez zan batere nekeza era onetara azaltzea, esanaz, adibidez, zortziko txikiak 13 silaba dituala, zazpigarrenean etenarekin, ta ikus Basarriren *Eder bati* (*Basarri'ren bertso sorta*. Zarauz, 1950. 72 or.):

1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4 5 6
Nundik agertu zera izar eder ori

Bertsoaren igikera ta azentuari buruzko azalpenak beti dira jakin-garriak. Baiña ez dakit oso egoki dauden liburu orretan. Azentuak, euskalkitik euskalkira bere aldaketak ditu eta aintzat artzekoa bada ere, gaurkoz, ezin ditzake legepean mugatu. Lenengo egin bear litzakeana da, errietako eta batez ere, gutxienez gaiñera au, euskalkietako azentoak batu ta estudiatu, gero lege bat jartzeko. Ori egiten ez dan artean alperrikakoa da legea jarri nai izatea. Bakarrik, ondo dakit Aita Onaindiaren asmoa ez dala ori izan, baizik aintzat artu beste zenbaitek agotan eta idazkiz erabili dituzten arloak, batez ere “Gaztelu”-k olerkaritzan. Baiña liburuaren parte onetan, oso ondo daude neurria, etena eta amaiera berdifiari buruz azaltzen dituan legeak.

Bigarren zatiaren azkenaldera, 134-garren orrialdean, garrantzi aundiko oker bat dakar. Oker ori, agiri danez, Basarri bertsolariagandik dator. Basarrik, bein, idatzi zuan esanaz mugazandikoak bertso puntuak etzituztela zaintzen emendikoak bezin ongi, berentzat aski azkenengo silabarekin bakarrik puntuak berdintzea. Orretan Basarrik errazoi du, baiña ez adierazteko jarri zuan bertsoan, zergaitik bertso arek bere doinu ditu lenengo puntu biak eta bigarren biak desberdifiak izatea. Au da, lenena ta bigarrena eta irugarrena eta laugarrena. Ze, ain ezagun dugun *Lili bat ikhusi dut* kantak, beste euskal kanta askok bezela, ortara egiñak ditu bere bertsoak. Ondorengo bertsoeri jarraitu besterik ez dugu orrekin konturatzeko, ta lenengo bertsoan: *-tean, -tsean; -guan, -duan* bezelatsu du bigarrenen: *-tera, -tsera; -tela, -tzela*. Gero, irugarrenean: *-zieri, -teari; -hur ari, -unari*. Ez dira puntu oso aberatsak. Baiña era orretara egiñak, lau puntukoetan lenena bigarrenarekin eta irugarrena laugarrenarekin, asko dira euskal kantetan. Ikusi besterik ez daukagu bertan liburuan Atarratze jauregiko anderearen kanta, 60-garren orrialdean, eta *Heriotza* kanta zarraren bertso atala 74-garren orrialdean. Era ortara daude Beotibarko gudua-ren bertsoak ere; ikusi "*Milla euskal-olerki eder*" liburuaren 37-garren orrialdea. Eta, eman begiratu bat Riezu-ren "*Flor de canciones populares vascas*" liburuari (Editorial Vasca "Ekin", Buenos Aires, 1948): *Baratzako pikua* (53 or.), *Kanta zagan guziek* (135 or.), *Alferretan hais sortzen* (189 or.), *Urzo txuria* (205 or.), *Haika, muthil* (313 or.), *Muthil gastia* (337 or.). Geienak mugazandikoak, *Lili bat ikusi dut* bezela. Era berean ornitutako bertsoak dituzte Juan Antonio Mogel eta bere illoba Bizentak ere. Ikusi "Auspoa"-k argitaratu berri duen "*Ipui onak*". Aita Onaindia-ren lana, oiek gora-bera lan ona da. Bearrezko genuan bertsolaritzako iritzien bilduma bat gainerako bide ta legeekin enziklopedia antzera egiña. Benetan ezaugarria, Nere salakuntza oiek uskeri batzuek dira liburu sendo onetan.

Irugarrengo zatian bertso-muetak, bertsolaritzaren mundua dakar, erabiltzen dituen gaiak beren kezka, ziri, irri, negar eta gora-bera guzien berri emanaz, atsegiñez irakurtzeko eran. Eta, laugarren zatian bertsolarien lana ta bizitzak kondairan zear gaur arte.

Azkenean bertsolari txapelketeri buruz ari da eta epai-maikoentzat ere badakar zenbait lezio. Uste dut, gutxi gora-bera, epai-maikoak aintzat artzen dituztenak direla. Gauza guzi oiek kontuan izaten dira. Epai-maiko bakoitzak berak izaten ditu kontuan. Adierazten du, Goi-tarki-ren lan bat aintzat arturik, bertsolaritza matematika iegeeri loturik balego bezela. Baiña, uste dut, arte legeeri askoz ere geiago sor diola bertsolaritzak eta ez dala erreza jartzen dituan legeetan mugatzea. Ez orixe. Puntuazioa jarriaz pixatu nai ditu bertso bakoitzaren euskera, irudimena, zorroztasuna, biotza eta bertsoa. Baiña ez da posible.

Batetik euskeraz ez ditugu iritzi berdiñak, lengo zenbait euskeltzaleri arrunta iduritzen zaie bertsoari euskera eta guri oso jatorra ta aberatsa; ta epai-maikoan era bietakoak dira geienetan; gero, euskalkiak bear bezela pisatxeko iñor gauza bada, etorri dedilla. Nik ez dut iñor ezagutu mailla orretara eldu danik. Ta, izan bagendu, azkenengo txapelketa nagusian, Xalbador pasatuko zan aurrera, Lazkao-txiki atzean utziaz. Baiña eskerrak kapazidade ortako gizonik ez duguna; bestela, Lazkao-txiki atzerago uzteagaitik jendeak ittoko giñuzen. Anoetan egun aretan egoan giro ederrarekin ez dakit epai-maiko guziak etxera bizirik elduko ziran.

Badaude bai ortara pentsatzen dutenak. Irudimena ta zorroztasuna neurtzeko ez dago bertsoetan egin bearrik. Ala ere, epai-maikoeri kardiograma bat egiñaz konturatuko giñake biotzaren balioarekin, ta gero, kalkuladora batekin irudimena, zorroztasuna, biotza eta bertsoaren neurri ta pottoak zainduko genituzke. Sonda batekin sakontasuna... eta orrela. Baiña euskeran bat ez etortzera lenean geldituko giñake. Ta nekez etorriko gera bat, len txarra zana orain ona bada; baiña batzuentzat bai eta beste batzuentzat ez. Auzi txarra dakar emen Aita Onaindiak. Onetan ez bai du egingo euririk danon gustora. Mugazemendik seguru Xalbador galtzen aterako dala, eta mugazandik irabazten. Lopategi Artibay ibaiaren alderdian galtzen eta Txori-erri aldera irabazten bezela. Eta, epai-maikoak, alde batera jokatu edo bestera jokatu, ez dute urterarik. Anoetan, artsalderdiraño, eskubitik etozen Lazkao-txikirentzako txaloak, eta ezkerretik Mitxelenarentzat. (Ta ez da arritzekoa, eskubitik nik ere iñoiz ez dut artu txalorik eta." Gero, azkenaldera, ezkerretik etozen txaloak ixildu zirala eta erriak badakiela bertso txarra zer dan? Orixen falta genduan bakarrik, auntzan eztula bezelako bertsoeri ere txaloak jotea. Publikoaren artean, jende txar asko izan ditzake, baiña ero asko ez. Itxuak, gorrak eta mutuak bada-kite ardoa eta ura bereizten. Ta, zeruko argiarekin gauzak orrela ikusten ez badira, begiratu munduko argiarekin.

Dana dala, utsune ederra bete digu liburu onek. Badago bertan zer ikasi. M. Lekuona-ren "*Literatura oral euskérica*" aspaldi aitu zanaren orde zatorrigu, ta euskera utsean gaiñera. Emendik aurrera, bertso-laritzari buruz jardun nai duten guziak izango dute liburu onen bearra. Berarekin, zati ederra bete du gure literaturaren jakintzarako.

Eta, bide batez, esan bearrean gaude olerkaritza eta bertso-laritza bi gauza ondo berezi bearrezkoak badira ere, erri-bertsolari oietako asko olerkari izenarekin dabilzan "bertsogille" asko baiña poeta oieak dirala.

Olerkaritza, beti berbizten dijoanez, ez du iñungo lege zeatzek mugatzen; bukaera gabeko eboluzio batek darama. Bertso-laritzak, berri, jatorrizko legeri lotua da. Aldatu ditzake, ta badu aldatzeko

premia ere, baiña bere aldakuntza doiñuak aldatzean dago, musika berrietan. Eta, zenbait olerkari irizlek dioten bezela aozko olerkaritzara badijoa poesiaren eboluzioa, ta orrezgaiñera errikoitasunera, orduan gertatuko da gure bertsolariak gure olerkariak baiño askozaz ere poeta obeak izatea. Eta gertatu dedilla neregaitik. Baiña oraingoz bereziki daude alkarren alboan.

Zorionak, Aita Onaidiari, ta oituak gaituan bezela, ia noiz izaten dugun berriz ere bere uzta.

J. SAN MARTIN.

LUIS MARIA MUJIKA, S.S.S. *Bide-giroak (Ambientes del camino)*. Editorial Sendo, Bilbao, 1963.

Liburu bakana da gure artean L. M. Mujika'ren au, euskeraz eta erderaz egiña —erdal-itzulpena aldamenean darama euskal-testuak—, bai darabillen gaiagatik, bai gaia darabillen eragatik. Orrela uste du egilleak berak ere liburuari, eztabaida berrien sortzaille, ipiñi dion itzaurre luze eta polemiko xamarrean esaten digunaren arabera.

Goien aipatu ez dugun izen-ondoko au ere ba du: "*Isadi konsakratze*" baten poema elesti-lirikua. "Bide-giroak" azaltzen ditu, beraz, baiña "barren-giroak" ere bai, gaiñera eta areago. Izan ere, Etxaide'k kanpo-aldera biurtu ba ditu begiak, barren-ondarrera dauzka Mujika'k zorroztuak, eta bide-giroen aldaera ez da barren-giro urdurien ixpillua baizik. Paisajea, emen, aitzaki soilla da, sarri aski: *Einfühlung* delakoak giza-zentzuz jantzi duen biotz-aldarteen erraiñua. Irakur bedi egilleak 12-garren orrialdean diona: "Olerkariak ondoko giroarekin, paisajearekin jarduten du, au da, bere "barnea" baillitza buruatutako lurraldeekin ekiten. Bai, paisajearekin lankidetzen du, onek barrua, gogoia kreatu dezaion. Orra bada zergatikan ainbeste paisaje-ekite poemaren zatiburuetan." Eta barren-lantze orri gora-bearrak eragiten dio: "Poema osoa idea ontara biltzen da: barren-giro ta paisaje-arteko lankidetasunera, ta Izadiaren —Jainko antzagaitik— *Jauñarekino arkitze t'alkar-jardunera*."

Ez da erraz, neretzat beintzat, onelako poema batez neurritzko iritzirik ematea: prosaz ondua izateak ez dit batere lana arintzen. Goragariak dira egillearen kemena eta arnas luzea, orobat era berrien billa